

К. Можаровська,

асистент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАХИСТ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ ОСІБ

Ділова репутація має для публічної особи визначальне значення, оскільки суспільна оцінка її професійної діяльності безпосереднім чином впливає на її результат. Свідомо сформований роками імідж може бути знищено єдиною публікацією в авторитетному ЗМІ або негативними чутками, поширеними конкурентами, або просто недоброзичливцями. Тому захист ділової репутації для публічної особи є однією з нагальних та життєво необхідних потреб.

Розширення інформаційного простору, постійний розвиток інформаційних технологій сприяють вільному обігу інформації та дуже швидкому її надходженню до широкого кола реципієнтів. Це викликає необхідність вироблення дієвих засобів боротьби з поширенням негативної недостовірної інформації щодо публічних осіб, яка принижує гідність та честь таких осіб, а також завдає значної, інколи непоправної, шкоди їх діловій репутації. Вказане зумовлює неабияку актуальність теми даної наукової статті.

Дослідженню даної проблематики, а також її окремих питань присвячували свої праці такі науковці, як: С. М. Братусь, В. П. Грибанов, Р. Є. Гукасян, О. С. Йоффе, О. В. Кохановська, Д. Д. Луспеник, М. М. Малейна, Р. О. Стефанчук, Р. Й. Халфіна, Я. М. Шевченко, Г. Ф. Шершеневич та ін.

Метою даної статті є дослідження порядку здійснення публічною особою свого особистого немайнового права на захист ділової репутації.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

— сформулювати визначення понять «репутація» та «ділова репутація»;

— визначити особливості ділової репутації публічної особи як об'єкта правового захисту;

— надати визначення категорії «позитивна репутація»;

— проаналізувати можливість захисту негативної репутації.

Особливим об'єктом правової охорони є ділова репутація публічної особи як особисте немайнове благо. Відповідно до ст. 299 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) фізична особа має право на недоторканність своєї ділової репутації. Фізична особа може звернутися до суду з позовом про захист своєї ділової репутації.

Визначити зміст категорії «ділова репутація» не можна, не дослідивши саме поняття «репутація».

Р. О. Стефанчук під поняттям «репутація» як особисте немайнове благо фізичної особи розуміє усталену оцінку фізичної чи юридичної особи у будь-якій сфері професійної чи іншої суспільно-корисної діяльності, що ґрунтується на наявній інформації про її позитивні та негативні суспільно значимі діяння (поведінку), що відома оточуючим, і, в силу цього, відображена в суспільній свідомості як думка про особу з точки зору моралі даного суспільства чи соціальної групи [1, 451].

В. Д. Костюк зазначає, що під репутацією необхідно розуміти сформовану думку про особу, що ґрунтується на оцінці її суспільно значимих якостей; превалююча в певному суспільному середовищі думка про окрему особу або про групу осіб; загальна думка про якості, достоїнства й недоліки когось-небудь, чого-небудь; відображення ділових якостей особи в суспільній свідомості, що супроводжується позитивною оцінкою суспільства; сформована навколишня думка про моральний вигляд тієї або іншої людини (колективу), що ґрунтується на її попередній поведінці (попередній діяльності) [2, 315].

Р. О. Стефанчук обґрунтовано вказує, що з метою розширення кола особистих немайнових благ, які б підлягали цивільно-правовому захисту, доцільно було б визнати об'єктом цивільно-правового захисту «репутацію» фізичних та юридичних осіб, оскільки законодавчо закріплене поняття «ділова репутація» є більш вузьким поняттям та таким, що не охоплює деякі види репутації, зокрема «професійну», «службову», «авторську» тощо. Адже в правовій державі, де основним конституційно закріпленим принципом є принцип рівності всіх перед законом та судом, немає значення, яка репутація постраждала: чи то інженера, чи то священика, чи то підприємця. На всі сфери діяльності, де можливо заподіяти шкоду особі, внаслідок порушення права на її адекватне оцінювання з боку суспільства чи інших соціальних груп, не як просто людини, а як суб'єкта певної діяльності, що наділений в даній галузі певними знаннями, навичками та вміннями, повинен поширюватись цивільно-правовий захист репутації [3, 20–21]. Відповідної точки зору дотримується й О. Гуменюк, який пропонує розширити ще й коло суб'єктів права на репутацію, додавши до фізичних та юридичних осіб таких суб'єктів, як держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права [4, 46].

Дійсно, особа повинна мати можливість захистити своє добре ім'я у будь-якій сфері своєї соціально значимої діяльності, і якщо відносно юридичних осіб змісту терміна «ділова репутація» цілком достатньо для позначення відповідного об'єкта правового захисту, то для фізичних осіб більш правильним вбачається закріплення на законодавчому рівні терміна «репутація». Між тим на сьогоднішній день у нормах чинного законодавства чітко закріплено та передбачається можливість захисту саме ділової репутації як юридичних, так і фізичних осіб.

Ділова репутація являє собою окремих випадок репутації взагалі та відображає сформовану думку про якості (переваги та недоліки) колективу, ор-

ганізації, підприємства, установи, конкретної фізичної особи у сфері ділового обороту, в тому числі у сфері підприємництва, інших сферах [5, 22].

В. П. Нагребельний стверджує, що визначення «ділова» до слова «репутація» вказує на те, що аналізується не будь-яка сфера діяльності (поведінки) фізичної або юридичної особи, а та, яка пов'язана з її місцем в підприємницьких відносинах [6, 211]. На думку В. Плотнікова, цивільному процесуальному захисту не підлягає професійна і службובה репутація педагогів, лікарів, державних службовців тощо і об'єктом оцінки повинна бути можливість особи виконувати взяті на себе обов'язки, якість, вчасність і повнота виконаної роботи і наданих послуг, вміння тримати надане слово і бути надійною стороною в зобов'язальних правовідносинах у сфері підприємництва [7, 95]. Н. А. Панкратова під діловою репутацією розуміє складену думку про ділові якості (переваги і недоліки) певної фізичної особи у сфері ділового обороту [8, 23].

За доволі поширеною сьогодні в літературі концепцією під діловою репутацією розуміють загальну думку про окрему особу, групу або колектив людей, що склалася на підставі оцінки якості продукції, роботи, вчинків, переваг і недоліків будь-якої особи [9, 80].

Ті автори, які пов'язують ділову репутацію лише зі сферою підприємницької діяльності, штучно звужують зміст даної правової категорії. Ділову репутацію і, відповідно, право на її недоторканність можуть мати не лише суб'єкти підприємницької, а й будь-якої іншої професійної діяльності (політики, спортсмени, науковці тощо). До них можна віднести й неприбуткові юридичні особи, які хоча й не здійснюють підприємницької діяльності, однак провадять певну ділову активність (політичні партії, громадські організації, релігійні об'єднання тощо). Саме такий підхід був сприйнятий судовою практикою. Так, відповідно до п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 року № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також

ділової репутації фізичної та юридичної особи» під діловою репутацією фізичної особи розуміється набута особою суспільна оцінка її ділових і професійних якостей при виконанні нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків. Під діловою репутацією юридичної особи, у тому числі підприємницьких товариств, фізичних осіб — підприємців, адвокатів, нотаріусів та інших осіб, розуміється оцінка їх підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності, яку здійснює така особа, як учасник суспільних відносин.

Також необхідно зауважити, що на відміну від категорій «гідність» та «честь», дефініцій яких взагалі не можна знайти в нормах чинного законодавства, поняття «ділова репутація» має своє нормативне визначення. Так, у ст. 2 Закону України від 7 грудня 2000 року № 2121-III «Про банки і банківську діяльність» поняття ділової репутації визначається як відомості, зібрані Національним банком України, про відповідність діяльності юридичної або фізичної особи, у тому числі керівників юридичної особи та власників істотної участі у такій юридичній особі, вимогам закону, діловій практиці та професійній етиці, а також відомості про порядність, професійні та управлінські здібності фізичної особи. Звичайно, що таке визначення застосовується до правовідносин, на які поширюється дія Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Стосовно публічних осіб поняття ділової репутації дещо ширше, ніж у звичайної фізичної особи. Так, одна фізична особа може мати ділову репутацію у різних сферах своєї діяльності. Всебічно розвинена людина може одночасно набути певної репутації на своєму робочому місці, у спорті, громадській діяльності тощо. Між тим ділову репутацію публічної особи необхідно розглядати значно ширше, вона охоплює всі ті сфери суспільного життя публічної особи, які можуть викликати громадський інтерес та які формують суспільну думку про таку публічну особу. Тому, наприклад, якщо поширення негативної інформації про поведінку звичайної фі-

зичної особи хоча й порушує її право на приватне життя, однак, як правило, не впливає на її ділову репутацію та може завдати шкоди лише честі та гідності, то такі самі дії по відношенню до публічної особи (наприклад, політика) можуть відвернути від неї певні категорії громадян під час виборів, тобто зашкодити діловій репутації.

Таким чином, ділова репутація публічної особи — це набута особою суспільна оцінка її ділових і професійних якостей при виконанні нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків, а також будь-яка інша суспільна оцінка публічної особи, яка впливає на її суспільну діяльність, що має публічний характер.

У деяких наукових джерелах можна зустріти точку зору, відповідно до якої поняття «репутація» фактично ототожнюється з поняттям «честь» [10, 4; 11, 33].

В юридичній літературі вказують на такі відмінності між поняттями «честь» та «репутація»:

1) суб'єктом — носієм честі є тільки фізична особа, тоді як репутація як благо характерна всім учасникам цивільних відносин;

2) честь визначає людину саме як особистість, громадянина, індивіда без вказівки на певний рід занять, професію чи іншу соціальну роль у суспільстві, тоді як репутація напряму залежить від того, як особа виконує покладені на неї професійні, службові чи інші рольові обов'язки, а не взагалі дотримується етично-моральних норм як член суспільства;

3) честь може бути лише позитивною, а її обсяг може змінюватись у проміжку від нуля до безкінечності, тоді як репутація може бути як позитивна, так і негативна [3, 47].

У даному контексті Р. О. Стефанчук стверджує, що захисту підлягає не лише позитивна, але й негативна репутація, наводячи в якості прикладу осіб, у яких може виникнути інтерес до підтримання та захисту власної негативної репутації (хіпі, панки тощо) [3, 47].

З такою точкою зору навряд чи можна погодитись. Відповідно до положень цивільного законодавства правовій охо-

роні та захисту підлягає не будь-яка, а лише ділова репутація (ст. 299 ЦК). Ділова репутація як об'єкт захисту завжди позитивна з точки зору її носія. Інша справа, що ділова репутація набувається в певній сфері професійної діяльності та відсутній єдиний критерій для визначення позитивної репутації для всіх. Так, в одному середовищі надмірна ощадливість може розглядатися як скупість, тобто негативне явище (негативна репутація), в іншому середовищі її можуть оцінювати зі знаком плюс та характеризувати ощадливу особу як обережного та поміркованого бізнесмена. Або, навпаки, розкішний автомобіль, дорогий одяг та коштовні прикраси можуть створювати для однієї особи (наприклад, бізнесмена, зірки) репутацію успішної людини, надійного бізнес-партнера, а для іншої (наприклад, державного службовця) — репутацію особи, рівень життя та витрат якої не відповідає офіційним доходам (тобто хабарника).

Крім цього, необхідно зауважити, що будь-яке право особи або законний інтерес повинні бути спрямовані на утвердження загальноприйнятих у цьому суспільстві цінностей. Необхідно уникати зайвого формалізму в таких питаннях. Д. Д. Луспеник також відстоює точку зору, що не лише позитивна репутація захищається законом, пояснюючи власну позицію відсутністю відповідної вказівки у законі [5, 20]. Дійсно, закон прямо не закріплює, що захисту підлягає лише позитивна репутація, та не містить прямої заборони відносно здійснення захисту негативної репутації. Однак необхідно розуміти, що в одних випадках відсутність прямої заборони дійсно свідчить про фактичний дозвіл (виходячи з принципу «дозволено все те, що не заборонено»), а в інших випадках вона може свідчити про наявність прогалини в праві.

Ю. М. Оборотов справедливо стверджує, що в основі права перебувають такі абсолютні цінності, як збереження життя, родини, власності, забезпечення безпеки, здобування знань, прийняття рішень і т. ін. Цільове призначення права в цьому зв'язку полягає в збереженні існуючих цінностей по таких напрямках,

як їх закріплення, ієрархізація, інформування про цінності, перерозподіл і захист цінностей [12].

Тому, наприклад, в жодному разі не може захищатися репутація особи, яка створена протиправною, особливо злочинною поведінкою особи. Відомо, що для деяких категорій громадян (наприклад, злочинці «в законі») така репутація має значення для утвердження в певному середовищі, однак це не означає, що їх інтерес в підтриманні такої репутації повинен захищатися державою.

Також не повинна підлягати захисту й будь-яка інша негативна репутація. Закріплення на законодавчому рівні або хоча б мовчазне визнання та підтримання на рівні судової практики можливості захисту негативної репутації або інших негативних за своєю соціальною природою інтересів (аморального способу життя, антисанітарного способу життя, права нецензурно висловлюватися тощо), навіть якщо такі прояви не заподіюють шкоди оточуючим, а тому формально не є протиправними, створить додаткові перешкоди для боротьби з цими аморальними проявами та фактично затвердить їх як норму поведінки, тобто один з можливих варіантів поведінки, який державою не засуджується, а навпаки — захищається.

Відповідно до ч. 4 ст. 13 ЦК України при здійсненні цивільних прав особа повинна додержуватися моральних засад суспільства. Негативна репутація тому є негативною, оскільки не сприймається суспільством, як не сприймається суспільством і поведінка особи, яка створює їй відповідну репутацію. Тому захист негативної репутації слід вважати таким, що не відповідає моральним засадам суспільства.

Ділова репутація публічної особи — це набута особою суспільна оцінка її ділових і професійних якостей при виконанні нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків, а також будь-яка інша суспільна оцінка публічної особи, яка впливає на її суспільну діяльність, що має публічний характер.

Виходячи з вищезазначеного, можна дійти висновку про можливість здій-

снення юридичного захисту лише позитивної репутації публічної особи. При цьому під позитивною репутацією слід розуміти будь-яку репутацію, яка є позитивною з точки зору її носія, і якщо поведінка особи, яка створює їй відповідну репутацію, не суперечить закону та моральним засадам суспільства.

Ключові слова: захист, немайнове благо, цивільне судочинство, публічна особа, ділова репутація.

У статті досліджуються питання, пов'язані з правом публічних осіб на захист такого особистого немайнового блага, як ділова репутація, дається визначення категорії «ділова репутація публічної особи», аналізується можливість захисту негативної репутації та визначається зміст категорії «позитивна репутація» як об'єкту правового захисту.

В статье исследуются вопросы, связанные с правом публичных лиц на защиту такого личного немущественного блага, как деловая репутация, дается определение категории «деловая репутация публичного лица», анализируется возможность защиты негативной репутации и определяется содержание категории «позитивная репутация» как объекта правовой защиты.

The questions related to the right of public persons of defence of such personal unproperty blessing as business reputation are investigated in this article, determination of category is given "business reputation of public person", possibility of defence of negative reputation is analysed and maintenance of category is determined "positive reputation".

Література

1. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія / Р. О. Стефанчук ; відп. ред. Я. М. Шевченко. — К. : КНТ, 2008. — 626 с.
2. Костюк В. Д. Нематериальные блага. Защита чести, достоинства и деловой

репутации / В. Д. Костюк. — М. : Лекс-Книга, 2002. — 320 с.

3. Стефанчук Р. О. *Захист честі, гідності та репутації в цивільному праві* / Р. О. Стефанчук — К. : Наук. світ, 2001. — 306 с.

4. Гуменюк О. *Право учасників цивільних правовідносин на репутацію* // *Юридична Україна*. — 2008. — № 7. — С. 45–51.

5. Луспенник Д. Д. *Судопроизводство по делам о защите чести, достоинства и деловой репутации (опровержение недостоверной информации)* / Д. Д. Луспенник. — Х. : Харьков юрид., 2005. — 320 с. — (Серия «Судебная практика»).

6. Нагребельний В. П. *Ділова репутація* // *Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]*. — К. : Укр. енцикл., 1998. — Т. 2.

7. Плотников В. *Деловая репутация как объект гражданско-правовой защиты* // *Хозяйство и право*. — 1995. — № 11. — С. 94–99.

8. Панкратова Н. А. *Особенности производства по делам о защите чести, достоинства и деловой репутации* // *Арбитражный и гражданский процесс*. — 2001. — № 2. — С. 22–31.

9. Волошенюк О. *Чесť, гідність і ділова репутація: поняття і порядок захисту* // *Юридичний журнал*. — 2012. — № 6. — С. 78–85.

10. Сергеев А. П. *Право на защиту репутации* / А. П. Сергеев. — Л. : Знание, 1989. — 32 с.

11. Тагайназаров Ш. *Проблемы гражданско-правового регулирования личных немущественных прав граждан : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03* / Ш. Тагайназаров ; Таджикский гос. ун-т. — Ташкент, 1993. — 40 с.

12. Оборотов Ю. М. *Традиції та новачії в правовому розвитку: загальнотеоретичні аспекти : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 [Електронний ресурс]* / Ю. М. Оборотов ; Одес. нац. юрид. акад. — О., 2003. — Режим доступу : <http://lawbook.org.ua/index.php/biblioteka/avtoreferaty/ukraina/svobodnyj-dostup/12-00-01-teoriya-ta-istoriya-derzhavi-i-prava-istoriya-politichnikh-i-pravovikh-uchen/326-oborotov-yurij-mikolajovich-traditsijita-novatsiji-v-pravovomu-rozvitku-zagalnoteoretichni-aspekti>.